

до спеціалістів з даної проблеми – 6%; до коханої людини – 3,3%; до викладачів – 2%; до Студентської ради – 1,3%; до Студентської соціальної служби – 1,3%. З результатів видно, що зовсім невелика кількість студентів звернеться за допомогою до Студентської соціальної служби. У той самий час дослідження показало, що у студентів є відносно висока потреба в отриманні послуг спеціалістів. Кількість студентів, що не мають проблем в яких їм необхідна допомога спеціаліста становить 60,7%. Усі інші опитані вважають, що їм необхідна допомога спеціалістів у вирішенні таких проблем: проблеми зі здоров'ям – 10,7%; психологічні проблеми – 10,7%; фінансові проблеми – 5,3%; проблеми у навчанні – 5,3%; юридичні проблеми – 2,7%; допомога сексолога – 2%; працевлаштування – 1,3%; творчість – 0,7%; робота – 0,7%; соціальні проблеми – 0,7%. Отже, попит на послуги спеціалістів серед студентів університету досить високий.

На питання «Чим, на твою думку, має займатися Студентська соціальна служба на твоєму факультеті?» ми отримали такі відповіді: не знайомий з її функціями та діяльністю – 41,3%; допомога студентам – 20%; організація культурно-масових заходів – 10%; вирішення соціальних проблем – 8,7%; мені все одно, я до неї не звернуся – 6%; благодійність – 4%; просвітницько-профілактична діяльність – 2,7%; психологічна підтримка – 2,7%; допомога в навчанні – 2,7%; лікування психічних відхилень та захворювань – 0,7%; юридичні послуги – 0,7%; медіатор між студентами та адміністрацією ВНЗ – 0,7%. Результати дослідження дають змогу стверджувати, що переважна більшість опитаних студентів не знайома з діяльністю Служби в університеті. Це може бути пов'язано з їх низькою соціальною активністю, а також непоінформованістю про соціальні послуги, що надає Служба.

Визначення характеру проблем, що існують у студентському середовищі, особливостей способу життя студентів, рівня їх задоволеності умовами власної життєдіяльності та потреби інформованості студентів наданні соціальних послуг Студентською соціальною службою дає змогу: визначити недоліки організації діяльності Служби; проаналізувати проблеми організації діяльності; визначити шляхи усунення недоліків діяльності Служби та удосконалення її роботи; визначити ефективні та малоефективні форми надання послуг; шукати нові форми діяльності Служби відповідно до потреб студентів та попиту на послуги. Загальні результати дослідження свідчать, що діяльність Студентської соціальної служби ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка є актуальною, безперечно може сприяти оптимізації соціалізуючих факторів у життєдіяльності студентів, але вимагає оптимізації в певних напрямках. Насамперед, нагальним є покращення інформування студентів і пошук нових інтерактивних форм роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / [за ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова та ін.] – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
2. Карпенко О.Г. Педагогічні можливості громадянського становлення студентів / О.Г. Карпенко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – 2004. – № 2 (7). – С.39–48.
3. Романова Н.Ф. Проблеми соціалізації студентів у вищому навчальному закладі / Н.Ф. Романова // Соціальна робота в Україні. – 2003. – № 4. – С.136–143.

УДК 37.013.42:373.66 – 054.5

ГРУПИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НАСЕЛЕННЯМ

Заверико Н.В., к. пед. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розкривається сутність поняття «група взаємодопомоги», механізми їх впливу на особистість, етапи створення та роль соціального педагога в організації таких груп.

Ключові слова: група, взаємодопомога, самодопомога, групи взаємодопомоги, групова динаміка.

Заверико Н.В. ГРУППЫ ВЗАИМОПОМОЩИ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С НАСЕЛЕНИЕМ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье характеризуется сущность понятия «группа взаимопомощи», механизмы ее влияния на личность, этапы организации таких групп, а также роль социального педагога в их деятельности.

Ключевые слова: группа, взаимопомощь, самопомощь, группа взаимопомощи, групповая динамика.

Zaveryko N.V. GROUP OF MUTUAL HELP IN THE SYSTEM OF SOCIAL PEDAGOGICAL WORK WITHIN THE POPULATION /Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article under consideration characterizes the notion of the mutual help, mechanisms of its impact on a personality, stages of these groups formation and social pedagogical participation in this process.

Key words: group, mutual help, self-help, mutual help groups, group dynamic.

Сьогодні в соціально-педагогічній роботі з населенням стійко вкоренилася гуманістична модель надання допомоги, відповідно до основних положень якої людина розглядається як цілісна особистість, яка знаходиться в постійній взаємодії з соціальною дійсністю, зовнішнім оточенням та здатна сприймати світ, приймати рішення щодо свого майбутнього, формувати життєві стратегії, а головне, змінюватися під впливом обставин. Базовою ідеєю гуманістичного підходу в соціально-педагогічній роботі є думка про те, що для нормального існування людині необхідно самостійно думати, діяти, бути вільною у виборі. На цій основі вибудовується стратегія партнерських стосунків клієнтів та соціальних педагогів, в якій особливе місце посідає власна активність клієнта при вирішенні певних проблем, розвиток допомоги для формування самопомоги та взаємодопомоги.

Суспільні процеси, що відбуваються в Україні, призвели до певних змін у соціальній сфері. Зокрема це стосується зростання рівня активності громадян у вирішенні власних проблем та проблем своїх близьких. Процес розвитку недержавних організацій у соціальній сфері обумовлений низкою причин, зокрема: реформуванням державної системи соціального захисту; неможливістю існуючих державних інституцій та закладів задовольнити потреби своїх клієнтів; прагненням людей реалізувати свої інтереси та задовольнити потреби; бажанням знайти інших людей, які мають аналогічні проблеми. Серед недержавних організацій, що з'явилися у незалежній Україні, особливе місце займають групи взаємодопомоги чи самопомоги, діяльність яких ще не знайшли належного аналізу й розгляду в науковій літературі.

Теорію групи та її вплив на особистість досліджували К.Левін, Д.Майерс, К.Рудестам, І.Ялом, І.Вачков, Р.Кочунас, Я.Коломинський, В.Москаленко, С.Прученков, Т.Яценко та ін.; групи взаємодопомоги як форми групової соціальної роботи розглядалися А.Капською, Т.Семигіною, В.Сидоровим та ін., організація груп взаємодопомоги батьків, що виховують дітей з особливими потребами була об'єктом вивчення Р.Кравченко, В.Петровича та ін., досить активно розповсюджується досвід діяльності груп самопомоги товариства анонімних алкоголіків, анонімних наркоманів, їх рідних.

Мета нашої статті полягає у здійсненні аналізу сутності груп взаємодопомоги й механізмів їх впливу на особистість, розкритті ролі соціального педагога в їх організації.

Щоб розібратися в сутності груп взаємодопомоги, необхідно здійснити семантичний аналіз цього поняття. Основним елементом (що?) словосполучення виступає поняття «група», тому стисло охарактеризуємо його. У сучасній соціальній науці під групою розуміють «обмежену в розмірах спільність людей, що виділяється на основі певних ознак (характеру діяльності, соціальної або класової приналежності, структури, композиції, рівня розвитку тощо)» [4, с. 135]. Групу складають «щонайменше дві (але зазвичай більше) людини, які об'єднані спільними цілями, схожими інтересами в царині пізнавального, емоційного та соціального взаємобміну під час однієї чи кількох зустрічей, достатніх для того, щоб у них склалося враження один про одного, був розроблений перелік норм, необхідних для їхнього спільного функціонування; сформовані цілі їхньої групової діяльності; виникло таке відчуття єдності, коли вони вважають себе (й інші оцінюють їх) як певну цілісність, відмінну від інших союзів» [6, с. 46]. Це визначення не лише розкриває сутність поняття, а й показує механізм створення та розвитку групи.

Аналіз різних визначень поняття «група» дає підстави зробити висновок, що люди завжди об'єднуються в групи з певною метою. Відповідно до нашого об'єкта аналізу, цією метою є надання взаємодопомоги. Таким чином, ми можемо сказати, що групи взаємодопомоги – добровільні об'єднання людей, котрі мають схожі проблеми та кризові життєві обставини, зустрічаються протягом тривалого часу з метою надання взаємної допомоги та підтримки, обміну інформацією та ресурсами, що можуть бути корисними для вирішення їх проблем [3].

У соціальній практиці подібні групи досить поширені, наприклад: групи анонімних алкоголіків (АА), групи анонімних наркоманів, групи ветеранів Афганістану, жіночі групи, групи матерів-, батьків-одинаків, батьків, що виховують дітей-інвалідів, ВІЛ-позитивних, хворих на СНІД та ін. Перша група взаємодопомоги – Вашингтонське товариство (Washingtonian Society) – виникла в 1840 р. у м. Балтимор (США). Її членами були алкоголіки, які спробували втілити ідеї взаємодопомоги у боротьбі з залежністю; з часом у цьому товаристві з'явилися політичні діячі (як алкоголіки, так і не алкоголіки). Товариство здійснило ряд заходів, спрямованих на зміну американських звичаїв у галузі вживання алкоголю. Досвід Вашингтонського товариства був використаний співтовариством Анонімних алкоголіків (АА). У 90-х роках XIX ст. за ініціативою пастора Франка Бахмана в Англії була створена «Спільнота ранніх християн», з неї пізніше виокремилась Оксфордська група (1921 р.), досвід якої було використано при написанні програми Анонімних алкоголіків «12 кроків». В Україні перші групи взаємодопомоги.

з'явилися в 70-х роках минулого століття. Це були групи анонімних алкоголіків. Сьогодні найбільш чисельними є групи взаємодопомоги та самодопомоги, створені Всеукраїнською мережею людей, які живуть з ВІЛ. Вони працюють у 39 містах України, зокрема: Полтава, Київ, Одеса, Запоріжжя, Миколаїв, Харків, Луганськ та ін.

Функціонування груп взаємодопомоги базується на основі взаємної участі їх членів у вирішенні проблем, обміну знаннями й досвідом та самостійно визначеної відповідальності, зацікавленості й бажання змінити щось у власній ситуації та обмінятись своїм досвідом з людьми, які мають подібні проблеми. Групи взаємодопомоги – це засіб, що знімає почуття зовнішньої (соціальної) та внутрішньої (особистісної, душевної) ізоляції. Завдання групи взаємодопомоги спрямовані, в першу чергу, на її членів, а не на сторонніх, що відрізняє її від інших форм громадської активності. Група взаємодопомоги здатна надати як проблемно-орієнтовану підтримку (поради, втішання, обговорення приватних питань тощо), так і відчуття того, що тебе люблять, цінують, ти потрібен комусь.

Основними цільовими установками групи взаємодопомоги є :

- відреагування та обговорення минулого травматичного досвіду, а також можливого майбутнього;
- мінімізація негативного самосприйняття («це трапилось не лише зі мною»); пошук засобів для подолання кризових ситуацій (як психологічного, так і організаційного характеру);
- формування групової згуртованості, збереження соціальної ідентичності;
- надання комплексної соціально-психологічної підтримки.

Як показує аналіз соціальної практики, групи взаємодопомоги об'єднують певну кількість людей (від 6 до 20), які самостійно визначають напрями своєї діяльності, тематику й методи роботи групи, організують свої зустрічі з певною періодичністю (раз на тиждень, раз на місяць); на своїх засіданнях члени групи обговорюють проблеми, з якими стикаються, отримують полегшення, підтримку від інших учасників, усвідомлюють, що не лише вони мають подібні проблеми, набувають навичок усвідомлення своїх проблем і шляхів їх подолання.

Вітчизняний і зарубіжний досвід показує, що групи взаємодопомоги можуть діяти в багатьох напрямках соціальної сфери, зокрема в таких (за класифікацією А.Брауна):

- 1) у сфері фізичного здоров'я засновуються групи, мета яких – задоволення потреб людей, які мають певні проблеми, пов'язані з власним здоров'ям чи доглядом за хворими родичами;
- 2) емоційного та психічного здоров'я – групи для осіб, хворих на психічні розлади, групи дівчат-підлітків і жінок, котрі зазнали сексуального насильства; для тих, хто просто пригнічений важкими умовами життя і негараздами;
- 3) групи для членів сімей, в яких є особливі потреби, пов'язані з вихованням дітей (братів, сестер) з психофізичними відхиленнями; дітей розлучених батьків, для матерів дітей, які стали жертвами психічного, фізичного чи сексуального насильства; близьких родичів алкоголіків, наркоманів, ігроманів тощо;
- 4) зміни поведінки, коли групи є активним засобом впливу на людей з різними видами залежностей, зокрема алкогольною, наркотичною чи девіантною поведінкою, з метою зміни способу їх мислення через використання методу усвідомленого життєвого вибору;
- 5) життєвих змін та пристосування до них, коли в людини змінився соціальний і професійний статус внаслідок початку трудової кар'єри чи звільнення з роботи, виходу на пенсію, зміни місця проживання через природні чи техногенні катастрофи, вимушеного перетворення в біженців, звільнення з місць позбавлення волі;
- 6) просвітницько-дозвілєві групи, чия діяльність спрямована на набуття життєвих і соціальних вмій і навичок, просвітницьку роботу, превентивне соціальне навчання, організацію дозвілля тощо;
- 7) організації групового життя, зокрема в діяльності відділень денного перебування територіальних центрів з обслуговування пенсіонерів і самотніх громадян, а також будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів [1].

Види груп взаємодопомоги розрізняють за різними підставами:

- ті, що виникли спонтанно, а також ініційовані фахівцями певних структур/організацій;
- групи, що мають чітку визначену мету і програму функціонування, та групи зі спонтанною динамікою;
- групи закритого (склад учасників постійний) і відкритого (допускається зміна складу, прийом нових членів) типу;
- групи, що зустрічаються регулярно, і які збираються лише з певного приводу;
- тематичні групи (об'єднують тих, хто пережив схожий травматичний досвід) і змішані;
- групи, що об'єднують людей за певною формальною ознакою (стать, вік), та змішані.

Незважаючи на різноманіття груп взаємодопомоги, можна визначити ряд спільних терапевтичних рис, що сприяють досягненню змін у поведінці їх членів, а саме:

- *спільний досвід* – певний досвід є основою існування таких груп, оскільки люди в них не відчують себе психологічно самотніми; спільний досвід сприяє зниженню психологічного захисту та спонукає до саморозкриття, в результаті якого виникає ефект катарсиса та зменшується почуття сорому;
- *допомога іншим* (чим більше члени групи допомагають іншим, тим більше вони допомагають собі) передбачає постійну підтримку від членів групи, що призводить до формування теплих, сімейних відносин;
- *обмін інформацією*, що допомагає вирішити певні проблеми;
- *отримання зворотного зв'язку* – атмосфера відкритості та ширості допомагає спостерігати за поведінкою членів групи та коментувати її;
- *навчання спеціальним прийомам*, що забезпечують адаптацію до ситуації, зміну поведінки, формування навичок прийняття рішень тощо;
- *інші когнітивні процеси* – формування позитивного Я-образу, поліпшення само розуміння, розширення можливих альтернатив, перевизначення норм тощо.

Групи взаємодопомоги можуть створюватися або безпосередньо людьми, яких зачепила серйозна проблема, або їх родичами та друзями або такі групи можуть ініціювати соціальні педагоги / працівники для своїх клієнтів. Незалежно від того, хто є ініціатором створення групи взаємодопомоги, її організація передбачає певні етапи:

- 1) визначити мету групи взаємодопомоги;
- 2) створити ініціативну групу;
- 3) розподілити обов'язки серед учасників (можна створити робочий комітет для вирішення практичних питань, щоб вивільнити час для основної роботи групи); розробити Преамбулу групи взаємодопомоги;
- 4) знайти приміщення для проведення зустрічей і ресурси;
- 5) визначити способи залучення людей;
- 6) провести кампанію щодо залучення учасників групи взаємодопомоги;
- 7) зібрати контактну інформацію про потенційних учасників;
- 8) призначити день зустрічі;
- 9) запросити учасників;
- 10) підготувати приміщення, каву, чай, солодощі [2; 5].

Найпоширенішими формами діяльності груп взаємодопомоги є дискусійні гуртки та власне взаємодопомога. Під час проведення груп можна використовувати «мозковий штурм», інформаційний блок (лекції, буклети), рольові ігри, ігри-диспути, роботу в парах, «акваріум» та інші методи, що застосовуються в груповій соціальній роботі.

Участь фахівця (соціального працівника, соціального педагога чи психолога) у групах взаємодопомоги залежить від етапу, на якому перебуває група. На етапі її створення фахівець долучається до формування групи та вирішення організаційних питань; на етапі початку роботи соціальний педагог / працівник допомагає членам групи налагодити стосунки, розробити групові норми, визначити цілі й завдання групи, спланувати її дії; під час активної діяльності групи фахівець бере участь у розв'язанні складних ситуацій, які виникають у процесі роботи групи, виконанні обраного плану дій. Соціальний педагог повинен знати про існування групи взаємодопомоги в громаді, щоб ділитися досвідом, співпрацювати й направляти клієнтів для участі в їхній роботі. Цінність такої форми підтримки полягає в тому, що фахівець сприяє зміні фокусу діяльності групи від зосередження на власних проблемах її членів через саморозвиток до зростання свідомості, коли учасники групи вчать брати відповідальність за зміни; бути впевненими у власних силах, навчаючись розв'язувати власні й колективні проблеми без допомоги фахівця [7, с. 328].

Взаємодопомога в групі, як форма підтримки, може розглядатися як елемент допоміжної психотерапії, відповідно до якої людина, виступаючи в ролі помічника іншого, виявляє вміння знаходити рішення у важкій ситуації. Отримавши відповідні навички, навчившись бути помічником, людина поводить себе впевнено, висловлює свої емоції та думки, демонструє нові для неї зразки й моделі поведінки. Це може стати умовою переходу від учасника групи до учасника суспільства.

Подальшої розробки потребують питання застосування механізмів взаємодопомоги та самопомоги в соціально-педагогічній роботі з різними категоріями населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браун А. Групповая работа в Великобритании / Аллан Браун // Практика социальной работы. – К., 1996. – С.52–68.

2. Кравченко Р. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери / Р.Кравченко, Н.Кабаченко, О.Васильченко // Соціальна робота в Україні: перші кроки; під ред. В.Полтавця. – К. : Видавничий дім «КМАкадемія», 2000. – С.130–145;
3. Петрович В. Особливості організації та функціонування групи взаємодопомоги батьків дітей з особливими потребами / В.Петрович // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. праць. – Луцьк. – 2002. – № 2. – С.113–120.
4. Психолого-педагогический словарь / [сост. Рапацевич Е.С.]. – Мн. : Современное слово, 2006. – 928 с.
5. Савельева И. Группы взаимопомощи / Савельева И., Недзельский Н., Толмасова А. – М. : Российский фонд «Имена», 2000. – 80 с.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [за заг. ред. І.Д.Звереві]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
7. Соціальна робота з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІДом: методичний посібник для проведення курсів підвищення кваліфікації / [Семигіна Т., Банас О., Венедиктова Н. та ін.] ; за ред. Т.В. Семигіної. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 620 с.

УДК 37.035.6–053.6

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ «СІМ'Я–ШКОЛА»

Зубцова Ю.Є., здобувач

Запорізький національний університет

У статті розглядається система роботи з формування патріотичних якостей молодших школярів у навчальний та позаурочний час. Автором пропонуються форми та методи ефективної взаємодії батьків та педагогів з розвитку патріотизму учнів початкової школи. Обґрунтовуються соціально-педагогічні умови, що сприяють ефективній діяльності з розвитку патріотичних якостей всіх учасників навчально-виховного процесу.

Ключові слова: взаємодія, діяльність, патріотичні якості, соціально-педагогічні умови, формування.

Зубцова Ю.Е. ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ «СЕМЬЯ-ШКОЛА» / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматривается система работы по формированию патриотических качеств младших школьников в урочное и внеурочное время. Автором предлагаются формы и методы эффективного взаимодействия родителей и педагогов по развитию патриотизма учеников начальной школы. Обосновываются социально-педагогические условия, которые способствуют эффективной деятельности по развитию патриотических качеств всех участников учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: взаимодействие, деятельность, патриотические качества, социально-педагогические условия, формирование.

Zubtsova Y. PATRIOTIC UP-BRINGING OF THE PUPILS OF THE PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITIONS OF FUNCTIONING OF THE SOCIAL-PEDAGOGICAL SYSTEM «FAMILY-SCHOOL» / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The system of work of the formation of patriotic qualities of junior pupils in educational and extracurricular time is examined in the article. Forms and methods of effective co-operation of parents and teachers in the development of patriotism of pupils of junior school are offered by the author. Social-pedagogical terms which favour in effective activity in the development of patriotic qualities of all participants of the educational-upbringing process are grounded.

Key words: co-operation, activity, patriotic qualities, social-pedagogical terms, formation.

Соціально-економічні зміни, реформування українського суспільства на демократичних і гуманістичних засадах зумовлюють стратегічні завдання сучасної системи освіти. У державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти поставлені завдання збереження і збагачення культури українського народу, визнання освіти важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин.

Сьогодні патріотичне виховання віднесено до числа важливих напрямків розвитку загальноосвітньої школи України. Проте аналіз управлінських документів, стану педагогічної діяльності вчителів